

Redaktør og produsent: Gunn Sølvı Gausemel, NRK **Lydstaurering og mastering:** Terje Hellem, NRK **Opptak:** NRKs folkemusikkarkiv og Hallvard T. Bjørgum private opptak **Repertoarutval:** Hæge Manheim **Tekst:** Hæge Manheim og Sigurd Telnes **Foto:** Utlånt av familien **Grafisk formgjeving:** Eva Karlsson **Engelsk omsetjing:** Svein Svarverud **Takk til:** Hallvard T. Bjørgum, Knut Loftsgarden, Haakon Manheim og Harald Manheim for lyttehjelp og utval **Økonomisk støtte:** Torkjell Haugeruds minnefond, Seljord spelemannslag, Seljord sparebank og Seljord kommune

Spelmenn på tur til plassen Månekåsi i 1980, der spelemannen Sveinung Månekåsi budde på 1800-talet. Framme frå venstre Gudmund Manheim, Alfred Amundsen og Jens Amundsen. Bak frå venstre Kjell Midttun frå Voss, Lars Jysereid, Bjarne Øen, Asbjørn Storesund, Sveinung Brekke, og Halvor H. Kaasa.

FOTO: KNUST DALE, UTLÅNT AV FAMILIEN

FOTOGRAF UKJENT. UTLÅNT AV FAMILIEN

Faren, Harald Manheim.

HARDINGFELESPEL MED MANHEIMDÅM

Grunntonane i kunsti si hentar dei store spelemenn frå naturen, kulturen og dei mange klanger og tonar i heimemiljøet. Manheim ligg på solsida av Seljordsdalen med det staute Lifjell som bakgrunn. Garden ligg høgt i lendet, og frå det opne tunet er det storslegne utsyn mot Skorve med Kivledalen, Seljordshei, Gagnås og Brokefjell. Utsynet gjev ei påminning om kultur- og tonearv med segnir om Kivlemøyane og Guro Heddeli, og slåttane med same namn. Motiv til måleri, dikt, forteljekunst, folketonar og hardingfelespel er å finne i utsynet frå dørhella på Manheim. Det er bratte jorde på Manheim – ein får ei kjensle av at vollane reiser seg på ende, som vil dei lye etter spelet, sjå på dansen og fylgje med på røa der rydningsmennene i grendi, Rugg Rugtveit, Stabbe Strond og Grimar To møtest i tunet hjå Sjeng Manheim.

Interessa for spel og dans er nedarva i Manheim-slekti. Både bestefaren, Egil og faren, Harald var kjende spelemenn, så Gudmund og Magne hadde ein lødig arv å føre vidare. På 17- og 1800-talet låg ferdsselsvegen nede i jordet på Manheim, og mange vandrande handverkarar, folkeminnesamlarar og spelemenn har vore innom på garden gjennom tidene. Av dei siste kan nemnast Myllarguten, Håvard Gibøen, Øystein Langedrag, Leiv Sandsdalen og dei mange spelemenn i Bø og Sauherad. Denne rike slåttekulturen voks Gudmund og Magne opp med, og hopehavet med andre spelemenn utvikla dei vidare. Og den dag i dag er spel- og dansetradisjonen levande på Manheim, og blant fleire etterkommarar.

/Sigurd Telnes, lokalhistorikar

19. Duft, gangar

Magne learnt this one from one of his teachers, Gunnulf Borgen (Borgja). The tune is by Lars Fykerud, and Halvor Borgen named it after his favourite horse (from Lars Fykerud by Halvor Braaten).

20. Gygestolen, springar by Halvor Borgen

Another tune he learned from Gunnulf Borgen, said to be named after a mountain range by Svenseld, visible from Bø.

21. Nordanfjells, gangar

Presented by Magne. Taught him by Gunnulf Borgen, who also called it "Domedagsslåtten" ("Doomsday").

22. Sandsdalsvrita, springar after Leiv Sandsdalen

Magne: *"Among the greatest tunes after Leiv Sandsdalen is 'Sandsdalsvrita', which I'm going to play now."*

23. Kivlemøyane frå Seljord, in the tradition of Torkjell Haugerud

According to legend, there used to be a church in the narrow Kivle valley at Seljord. One Sunday during mass the parishioners became aware of beautiful music coming from outside, and they left the church to listen. They found three sisters, the Kivle maidens, playing horns while herding their goats. The vicar ordered his flock back inside, but they wouldn't budge. When the maidens refused to stop playing, the vicar turned them into stone. The tune is in three parts: gangar, springar and a coda called "Forsteiningi", and belongs to an old Seljord tradition. From an EP recorded for RCA in collaboration with the Norwegian Broadcasting Corporation.

14. Tjugedalarslåtten, springar in the tradition of Harald Manheim

According to the lyrics for this tune, Tarjei Myllar once came to Nordbø and was asked to play at a party. He was offered 5 daler, but refused. When they raised the offer to 20 daler, he played a *single* tune. From an EP recorded for RCA in collaboration with the Norwegian Broadcasting Corporation.

15. Normannklubben, gangar after Leiv Sandsdalen

Presented by Magne. According to Hallvard Bjørgum, the same tune is known throughout Setesdal as "Soteroen", after Olav Råmundsson Soterud (1782-1828) from outer Seljord, currently a part of Bø (from the book Torkjell Haugerud by Asbjørn Storesund).

16. Gro Fossekåsi, springar after Harald Manheim

Magne: *"Now I'm going to play a springar from Seljord, in the tradition of my father. Around these parts it is called 'Gro Fossekåsi'."*

17. Førnesbrunen, gangar in the tradition of Knut Dale

Probably taught him by Torkjell Haugerud. This tune is among the oldest and refers to the legend of the horse Førnesbrunen, which was used during the Black Plague (1349-1350) to transport the dead across the mountain Falkeriset to the cemetery on the other side. On its last trip, the horse lost a snowshoe and perished in a snowdrift. From an EP recorded for RCA in collaboration with the Norwegian Broadcasting Corporation.

18. Lars Målar, springar

Probably in the tradition of Torkjell Haugerud, who may have learnt it from the fiddler Lars Lofthus, reputedly Haugerud's first teacher. Lars was called Målar because he was a housepainter. It is said that he learnt the tune from Aslak Gotuholt, Kvitseid. The tune is so vigorous that Lars must have been an excellent dance fiddler and possibly a dedicated dancer, too.

Storebroren Egil spelar, og Magne dansar med systeri Gudrun på Manheimsnuten.

FOTOGRAF UKJENT, UTLÅNT AV FAMILIEN

Gudmund.

FOTOGRAF UKJENT, UTLEANT AV FAMILIEN

MANHEIMSPEL

Gudmund (1918–1991) og Magne Manheim (1928–1997) var brøyr i ein syskenflokk på 12, født og oppvaksne på garden Manheim i Seljord, i eit rikt folke-musikkmiljø. Bestefaren, Egil Eivindson Manheim og faren, Harald Egilson Manheim (1879–1936) var vidgjetne spelemenn, likeså eldstebroren Egil (1904–1941) – og fleire av syskena spela og dansa. Kvedaren Høye Strond var granne, og han fortalde (til Rolf Myklebust) at Harald ofte sat på nuten mellom Manheim og Strond og spela dei «umåteleg fine tonane sine», og at Torkjell Haugerud, som budde på andre sida av Seljordsvatnet, mang ein gong kunne sitje og lyde til tonane frå fela til Harald, når vinddraget stod frå rette kanten. «Det var ei fin oppleving», sa Haugerud. Og mange spelemenn kom til Manheim, nå i oppveksten til Gudmund og Magne, som før i tidi – mellom dei Torkjell Haugerud og Gunnulf Borgen.

For å sjå nærare på spelarven til Gudmund og Magne, saksar eg frå eit par avisartiklar: «Harald Manheim, for 'Morgenposten' av Einar Tufte» (på riksmål, men uvisst årstal), og «Manheim-spelemennene» av Ånund Gøytil (Varden 15. juni 1935):

«Leiv Sandsdalen var ein finfin snikkar og arbeide på Manheim, og spela for Egil (Eivindson) som lærde fleire slåttar av han. Sidan fekk sønene lære deim etterpå.»

Harald: «Felen som far hadde, og som brødrene mine også spilte på, var en verdifull Hellandfele fra 1860 – søsterfelen til 'Kjempe' som var Leiv Sandsdalens navnspurte instrument.» – «På den samme fele han som tåring krabbet gjennom stabbursgluggen for å få tak i, spiller han den dag i dag.»

Magne Manheim
track 10–23

10. Gangar after Leiv Sandsdalen

Presented by Magne. Known as “Sandsdalsgangaren”.

11. Jondalen, Myllarspringar after Harald Manheim

Magne: “This version is not well suited to dancing. The lyrical character makes it more of a concert piece.”

12. Kari Midtigard på Tinn, springar after Harald Manheim

This is probably not the version that people are accustomed to hearing these days. Kari Varen (b. 1772) from Åmotsdal was a servant at Midtigard Lurås, Tinn. She knew “an immense number of songs and old legends and stories. She was known as Fugge-Kari, and her friend as Språke-Hæge” (from Som gofa spølå by Knut Buen).

13. Langedragen II, gangar after Leiv Sandsdalen

Magne: “Leiv Sandsdalen was born in 1825 and died in 1896, son of the legendary fiddler Øystein Langedrag of Seljord, one of Myllarguten’s teachers. Leiv Sandsdalen was a man of many talents; he was a carpenter, woodcutter, fiddler and fiddle maker. In addition to this, he had a farm at Seljord. He learnt to play from his father and from Jon Kvammen in Åmotsdal. As a fiddler he was a late bloomer, reaching the height of his powers in his 50s and 60s. At that point he had developed a unique personal style. Leiv Sandsdalen wanted to keep the old tunes intact, just the way he had been taught them by his father and Jon Kvammen. In his 50s he toured extensively throughout the country. At Voss he met Ola Mosaфин and traded tunes with him.”

05. Vårleengt, gangar

Gangar by Lars Fykerud (1860-1902), Harald Manheim's mentor. The fiddler and farmer Halvor Borgen sr. (1855-1907), named the tune at a fiddlers' get-together at the Grand hotel in Skien. (H.B. 1985)

06. Igletveiten, Myllarspringar

Igletveit is a neighbouring farm to Manheim, and the tune is named after fiddler Olav Igletveit. As the story goes, Olav learned the tune from Håvard Gibøen at Møsstrand. When he was almost home, he found that he had forgotten a phrase, and had to go all the way back to Gibøen to get it right. In Seljord, the tune is said to be after Leiv Sandsdalen. (H.B. 1985)

07. Guro Heddeli, gangar

An NRK recording from the National championships at Førde in 1979, where Gudmund won Class D. A gangar in the Lurås/Gibøen tradition. This is a relatively recent name for an old tune that has migrated between Telemark and Western Norway. Guro Heddeli was a farmer's daughter from Grunningsdalen in Seljord, made famous through the poetry of Jørund Telnes.

08. Rjukanfossen, springar

An NRK recording from the Traditional Music Festival at Porsgrunn, 1979. Springar after Knut Dahle (1834-1921). On his way home from hearing Myllarguten play at Åmyrmarken, he went to sleep by the Rjukan falls and dreamt this tune, which has become a major championship tune in Telemark.

09. Hildalen, gangar

An NRK recording from the Traditional Music Festival at Porsgrunn, 1979. The tune, named after fiddler Olav Hildal (1755-1826) from Odda and frequently used at championships, is a very old Telemark tune brought to Western Norway by Myllarguten. Gudmund plays it in the Myllar/Flatland tradition.

«Mang ein bygdespelemann hev Harald vore saman med. Eirik Øverland er no kring 80 år, han var mykje flink. Ketil Håvardson Gibøen stod det slikt ry av, men noko sers var han ikkje den gongen Harald høyrde han på Årfloti, plass under Garvik. Då Lars Fykerud kom heim frå Amerika, var Harald upp til hotellet i Seljord og henta han heim. På Manheim var Fykerud i 8 dagar. Det var i 'kønningstid' fyre fesjæet og onnuge dagar. Dei spela saman med honom i middagskvildene og til 12–1 um kveldane, Olav (bror) og Harald, og konna elles um dagane.»

«Til læremester hadde Manheim (Harald) ingen ringere enn Lars Fykerud, og spillet hans er Fykerudens i grunntonen, men farens innspilling fra Leiv Sandsdalens kraftige og sermerkte fremføring av slåtten er ofte tydelig å høre i Manheims spill.»

«Egil (Haraldson) treiv 'Hugaros', fela si, og spela ein frisk springar, og sidan fylgde den eine slåtten etter den andre. «Hugaros» blir meir og meir huga og viljug til å lystre meistaren sin, og gav viljug tolking for huglyndet og givnaden hans. Egil er ein kraftig kar, og det som netupp sermerke spelet hans, er kraft. Nett det ville, djerve og ungdomsfriske er Egil, som faren, ein gløgg tolkar av, men gjev òg att mildare stemningar når det passar i slåtten. Det aukar i liv og sprettande livskjæte, og minkar til mild og vår stemning for den sikre bogen hans.»

«Ein kan segja umlag det same um spelet hans (Haralds) som med Egil sitt. Harald spelar òg sterkt og friskt og med stød og fin boge. Ein kann tala um Manheimspel; men dei hev baa ein personleg dâm over det.»

Både faren, Harald og storebroren Egil deltok på

FOTO: NRK

Magne.

mange kappleikar – mellom anna på Landskappleiken («Norgesmeisterskaps-kappleiken») der dei oppnådde 1. premiar, Harald i 1919 og 1921, og baa i 1931 (i fylgje Varden 1935). Baa var med i dei fyrste Folkemusikkhalvtimane på radio i byrjinga av 30-talet, under leiing av Eivind Groven. Det er ingen tvil om at det var ein rik folkemusikk-arv Manheim-brørne Gudmund og Magne fekk å ta vare på!

Det blei òg sagt om Harald at «ein meir lentug og morosam kar enn Harald råkar ein ikkje ofte. Han er kvikk og full av moro, småsogur og hermor etter folk,

so det aldri tykkjest taka slutt. Han kan fortelja i timesvis. Han var pratug, og kom med mange løgne stubbar, fekk låtten laus og lo so hjarteleg godt sjølv. So han kan halde ein med selskap.» Dette er nok velkjent for dei som kjende og møtte Gudmund og Magne òg!

Gudmund markerte seg tidleg som ein lovande spelemann. Me les i artikkelen i Varden frå 1935, då Gudmund var 17 år, at «spelet hans hev eit anna dæme enn spelet til broren og faren; det er lognare og meir stilt. Han brukar stor boge, men det er bra å byrje slik. Slåttane kjenner han, lærenem er han og hev ei glødande interesse. Det gjeld mykje for han å få ein skynsam og rettleidande kritikk ved kappleikane, og at han nyttar godt tidi til å utvikle seg no framover i dei år han er mest mottakeleg og nem. Gjer han det, trur eg gjerne han kan bli den beste på Manheim.» Etterkvart blei det – etter broren Egils død i 1941 – til at Gudmund overtok Manheim, og blei oppteken med gards- og skogsarbeid, og familie. Då det fyrst på 60-talet blei vanskeleg å drive ein fjellgard som Manheim, flutte han og familien til Sanden ved Seljordsvatnet. Her dreiv han campingplass om sommaren, og Manheimskogen om vinteren. Men han var sentral i folkemusikk-miljøet i Telemark, og var nok den som i sterkaste grad vidareførte det sterke og solide spelet Manheimane var kjende for. Han var aktivt med i spelemannslag både i Seljord og Bø. Mange var dei som var innom og spela ilag med han og lærde av han, slik skikken hadde vore på Manheim. Her kan nemnast m.a. Jens Amundsen, Bjarne Herrefoss, Alf Tveit og Hallvard Bjørgum. Han var mykje bruka som dansespelemann, og var på mange speloppdrag rundt omkring. På sine eldre dagar gjorde han «comeback» på kappleikar,

Gudmund med mori Tone og sonen Harald i tunet på Manheim.

som då han vann D-klassa på Landskappleiken i Førde i 1979, Porsgrunns-kappleiken same året og Landskappleiken på Otta i 1985. Alf Tveit kommenterte Gudmund på Landskappleiken i Førde slik: «Han kom inn som ein konge, og spela som ein gud!»

Det er interessant å trekke fram det Ånund Gøytil skriv i artikkelen frå 1935 om Gudmunds talent: «Medan eg sat og hørde på spelet hans, kom eg til å tenkja på at det burde vera hjelp å få for unge og evnerike spelemenn på hardingfele, so slike som Gudmund

Magne Manheim

track 01

Gudmund Manheim

track 02-09

THE TUNES

01. Månekåsen, springar (played by Magne Manheim)

Magne: “In Western Telemark, they used to dance to a slightly different rhythm than in Eastern Telemark. I’m going to play a springar from Seljord that was much used for dancing.” Sveinung Knutson Månekåsi (1799-1886) was a fiddler from Seljord, on the Manheim side of the Seljord lake. There were frequent get-togethers at Månekåsi, and it is said that the living-room floor was visibly worn from dancing. From Sveinung’s legacy comes the springar “Månekåsen”, which Harald Manheim passed on to his sons (from Knut Buen’s book Jørgen Tjønnstaul). In the Manheim family, the tune is also known as “Gunleik Sanden”, after a Manheim smallholder who was fond of dancing to it.

02. Lårdalsbryggja, springar

One time when Myllarguten came by boat to Lårdal, there was a large group of people gathered at the pier. A lot of them wanted to dance, prompting Myllarguten to play this tune, which was subsequently known as “Lårdalsbryggja”. It exists in several versions under different names. (H.B 1985)

03. Prestegangaren

Livius Smitt was the son of a vicar and a close friend of Lars Fykraud. He grew up with traditional music and was himself a fiddler. He often played this tune, which came to be known as “Prestegangaren”. (H.B 1985)

04. Guro Lomodden, springar

Guro ran an inn at Seljord. She was fond of dancing and had a particular liking for this tune. Says Jørgen Tjønnstaul: “Guro loved to dance, but after she broke her leg she couldn’t do it anymore. After she died, people could see her dancing on her own grave with the broken leg dangling behind her.” (H.B. 1985)

subtle and his sense of form acute, lending an elevated quality to his playing. Manheim's interpretations turn the tunes into pure music, released from time and place, their functional character notwithstanding. His renderings of Torkjell Haugerud's compositions are exemplary. At any time, I can call up the memory of the concert piece 'Huldrejenten' as played by Magne with lyrical imagination and exceptionally precise quavers." (Rolf Myklebust: Femti år med folkemusikk, 1982)

He contributed Hardanger fiddle performances to several theatre productions, among them Tjugendagen by Aslaug Vaa at Den Nationale Scene and Det Norske Teatret, Myllarguten på Bergenshus at the Bergen International Festival, the ballet Hauttussa at the National Opera, and the show Dans ropte fela featuring Kjetil Løndal and Sigbjørn Bernhoft Osa, which toured extensively in Norway, Europe and the United States during the 1950s and 60s. A climactic achievement was his premiere performance of Geirr Tveitt's Concerto for Hardingfele og Orkester, op. 163 at the Bergen International Festival.

From 1956 onwards he was also a violinist and full member of the Norwegian Broadcasting Corporation's orchestra, but he was still best known as a Hardanger fiddle performer. He took part in gramophone recordings, and his version of "Haslebuskane" with Talleiv Røysland was a substantial hit. When he retired, he moved back to Seljord with his wife, resurrected the Seljord Fiddlers' Society with the help of his nephew Harald Manheim in 1991 and remained its artistic director until his premature death in 1997. His last public performance was in Seljord of Sigurd Nes' poetic cycle Draum, containing three of Torkjell Haugerud's tunes, alongside actors Nils Sletta, Astri Folstad,

Hæge Manheim and Kristin Skogheim in 1994.

"It's been a long time since we last heard Magne Manheim play the Hardanger fiddle. Though he is now a regular member of the NRK orchestra, I really wish we could hear him play a Hardanger fiddle solo again."

(Rolf Myklebust: Femti år med folkemusikk, 1982)

It seems to me that it's about time Myklebust had his wish, and I'm only too happy to be able to include recordings by my uncle Gudmund as well.

/Hæge Manheim
daughter of Magne Manheim

ABOUT THE RECORDINGS

For this CD, we have focused on the Manheim and Seljord tradition.

As championship recordings of Gudmund are scarce in the NRK archives, we have included a number of recordings made by Hallvard Bjørgum at Sanden in 1985. Most likely, the tunes are versions fashioned by his father and brother. We are indebted to Alf Tveit for the notes on Gudmund's tunes.

All the recordings of Magne were made by the NRK. He would often present the recordings himself, some of these comments are quoted in the notes, and a couple have been included on the CD.

/Hæge Manheim

ABOUT THE INSTRUMENTS

Gudmund plays a Stjøntjønndal fiddle from 1958. Magne plays a Helland fiddle from 1925 and a Gunnar M.A. Røstad fiddle from 1919 called "Brita", inherited from his father-in-law Henrik Gjellesvik.

kunde ofre seg meir for slåttekunsten. Enn um her fanst eit legat som gav stipendiar til slike eller her kunde bli ein god musikkskule for nasjonalspel? Kunde ikkje styret i Rikskringkastingi sjå seg råd til å yte noko kvart år tru? Det er ein tanke; og skal ikkje hardingfele-spelet døy ut um ei tid, må noko gjerast, so det blir meir lønsamt å driva det.»

Gudmund fekk aldri slikt stipend som Gøytil her har tankar om. Men minstebror Magne blei «oppdaga» av dirigent og komponist Olav Kielland, som då hadde busett seg i Bø. Han meinte Magne hadde så stort talent, at han sette i gong ei pengeinnsamling som blei til eit «stipend», slik at Magne alt som 16-åring kunne reise til Oslo, og seinare København, for å studere musikk – og freiste å leve av musikken. Etter kvart blei han ein landskjend spelman via radio, konsertar og i teatersamanheng.

Han lærde nok ikkje stort direkte av far sin, som døydde då han bare var 8 år. Men han fekk lære av Egil, og i alle fall Gudmund som han alltid oppsøkte når han var heime i Seljord. Me les i eit intervju i TA (av Tore Skaug i 1994), at etter farens død var det «storspelemannen Gunnulf Borgja i Bø som fyrst tok hand om den talentfulle gutungen frå Seljord. Eg reiste med bussen til Bø og var hjå Gunnulf Borgja i åtte dagar i slengen, fortel Magne, som seinare drog på hi sida av Seljordsvatnet og lærde slåttspel av Torkjell Haugerud.» Han var òg hjå Høye Kvåle og lærte, og blei tidleg kjent som ein sers dugande spelman. Han kom til Oslo under krigen, og studerte med m.a. fiolinist Øivin Fjellstad og tok gymnaset. Han var aktiv med i folkemusikkmiljøet i Oslo, i Laget for folkemusikk, der han blei formann i 1947. Her treffe han mange spelmenn,

FOTOGRAF UKJENT. UTLEANT AV FAMILIEN

Magne, ca. 5 år, med fjølefe laga av broren Johans.

m.a. Henrik Gjellesvik som skulle bli svigerfar hans. Hausten 1948 blei han som 20-åring formann i Landslaget for spelmenn – truleg den yngste i lagets historie.

Magne blei tidleg nytta som spelman i ulike kulturprogram, han var med på dei fyrste skulekonsertane og fleire turnear med folkemusikk og dans, m.a. for Riksteatret. Han var med på den store kunstnardelegasjonen på Verdensungdoms-stevnet i Praha i 1947, og til Sovjet i 1953, og sidan turnerte han i heile Europa i ymse samanhengar. Han møtte Eivind Groven og

samarbeidde med han i NRK, og Groven tok han snart med i Hardingfeletrioen. I NRK arbeidde han òg med Rolf Myklebust, reiste rundt og gjorde opptak, og laga fleire folkemusikkprogram. Han spela inn mange slåttar for NRK på 1950 og 60-talet, då han nok var i sin brage. Her er, forutan tradisjonelle slåttar frå Telemark, vestlandsslåttar etter Gjellesvik, lydarslåttar og komposisjonane til Torkjell Haugerud, Schart sin oppskrifte etter Myllarguten, Eivind Grovens komposisjonar for to hardingfele og meir – men dette får me nok koma attende til på ei anna plate.

Myklebust skriv om han: «*Magne Manheim har lytefiri finger- og bogeteknikk, finnerva musikalitet og kritisk formsans. Spelet hans får difor ein nobel karakter. I Manheim si tolking blir slåttane rein musikk, ubundne av tid og stad, trass i sin funksjonelle karakter. Han har gjeve Torkjell Haugeruds slåttekomposisjonar mønsterverdige framføring. Når som helst kan eg kalle fram i minnet lydarslåttan "Huldrejenten", slik Magne spelte han med lyrisk fantasi og makelaust tette triller.*» («Femti år med Folkemusikk» 1982).

Han spela hardingfele i fleire teateroppsetningar ; som «Tjugendagen» av Aslaug Vaa på Den Nationale Scene og Det Norske Teatret, «Myllarguten på Bergenshus» under Festspillene, balletten «Haugtussa» på Operaen, og ikkje minst i forestillinga «Dans ropte fela» med Kjetil Løndal og Sigbjørn Bernhoft Osa på 1950 og 60-talet, som turnerte både i USA, Europa og her i landet. Eit høgdepunkt var nok i 1956, då han fekk æra av å urframføre Geirr Tveitts fyrste konsert for hardingfele og orkester «Concerto for Hardingfele og Orkester, verk 163» på opningskonserten på Festspillene i Bergen med orkesteret Harmonien.

Frå 1956 livnærte han seg som fiolinist også, attåt hardingfela, og blei etter kvart fast tilsett i Kringkastingsorkestret – men det var som hardingfelespelmann folk kjende han. Han var med på plateinnspelningar, og hans versjon av «Haslebuskane» i lag med Talleiv Røysland blei bortimot ei «landeplage». Då han endeleg gjekk av med pensjon flutte han og kona heimatt til Seljord, der han i lag med brorsonen, Harald Manheim, gjenstifta Seljord Spelmannslag i 1991, og var kunstnarleg leiar der til han døydde i 1997, altfor tidleg. Siste offentlege konsert var i Seljord med dikterverket «Draum» av Sigurd Nes som inneheld dei tre slåttekomposisjonane «Tårånn i Tråppene», «Glima» og «Ljose-Signe» av Torkjell Haugerud, i lag med skodespelarane Nils Sletta, Astri Folstad, Hæge Manheim og Kristin Skogheim i 1994.

«*Det er lenge sidan vi høyrde Magne Manheim spele hardingfele no. Han har sitt daglege virke i Kringkastingsorkestret, men eg skulle ønskje vi fekk høyre han igjen åleine med hardingfela.*» (Rolf Myklebust i «Femti år med folkemusikk» 1982)

Eg føler det var på høg tid nå å oppfylle Myklebust sitt ynskje, og det er ei stor glede at me kunne få med opptak av onkel Gudmund òg

/Hæge Manheim, dotter av Magne Manheim

Gunnulf Borgen, vesle Magne, faren Harald og broren Egil.→

ships at Førde in 1979, the Porsgrunn championships the same year, and the National championships at Otta in 1985. Of his appearance at Førde, Alf Tveit said: *"He entered like a king, and he played like a god."*

In his 1935 article, Anund Gøytil observes of Gudmund's talent: *"While listening to his playing, I started thinking that there should be some form of support for young, talented fiddlers like Gudmund, to enable them to spend more time on their music. What if we had a national grant for the likes of him, or a proper academy of traditional music? Couldn't the Norwegian Broadcasting Corporation provide a yearly sum? To keep the Hardanger fiddle tradition from extinction, something must be done to make it profitable for the performers."*

Gudmund never received such a grant, but his youngest brother Magne was "discovered" by composer and conductor Olav Kielland, then living at Bø. Convinced that Magne was a major talent, he raised funds for a grant that enabled the then 16-year-old Magne to travel to Oslo, and later to Copenhagen, to study music and actually *make a living* from his playing. He eventually became famous throughout the country for his broadcasts, concerts and theatre appearances.

It is unlikely that he learned much from his father, who died when Magne was just eight years old. But he was taught by Egil, and especially by Gudmund, whom he never failed to visit when at home in Seljord. An interview by Tore Skaug (TA, 1994) states that following his father's death *"the great fiddler Gunnulf Borgja from Bø was the first to take the talented Seljord boy under his wing. Magne states that he would travel by bus to Bø to stay with Gunnulf Borgja for eight days at a time.*

Later on, he went to the other side of the Seljord lake to study with Torkjell Haugerud." He also studied with Høye Kvåle, and was quickly recognized as a major talent.

Coming to Oslo during W.W.II, he studied with violinist Øivin Fjellstad (among others) and finished high school. He played an active part in Oslo's traditional music circuit, becoming chairman of the Traditional Music Society in 1947. This brought him into contact with a large number of fiddlers, among them Henrik Gjellesvik, later to become his father-in-law. In the autumn of 1948, at age 20, he was made chairman of the National Fiddlers' Society, probably its youngest chairman ever.

Magne quickly became involved in government-funded tours of concerts in schools, and with Riksteatret, the national touring theatre company. He attended the World Youth Festival in Prague in 1947 as part of the Norwegian artists' delegation, visited the Soviet Union in 1953, and toured extensively throughout Europe. He began a collaboration with Eivind Groven on Norwegian broadcasting, which led to Groven including him in the Hardanger Fiddle Trio. He also collaborated with the NRK's Rolf Myklebust, traveling, recording and presenting programs of traditional music. He recorded a large number of tunes for the NRK in the 1950s and 60s, when he was arguably at the height of his career. They include traditional Telemark tunes, West Norwegian tunes after Gjellesvik, concert pieces and compositions by Torkjell Haugerud, Schart's transcriptions of Myllarguten, Eivind Groven's pieces for two Hardanger fiddles, and more.

Myklebust writes: *"Magne Manheim's fingering and bowing technique is without blemish, his musicality is*

player. Ketil Håvardson Gibøen was greatly renowned, but Harald was less than impressed when he went to hear him play at Årfloti, a smallholding belonging to the farm Garvik. When Lars Fykerud returned from America, Harald went to the hotel in Seljord and took him home. Fykerud spent eight days at Manheim during the harvest, playing with Harald and [his brother] Olav during the noonday breaks and in the evenings till past midnight."

"[Harald] Manheim's teacher was none other than Lars Fykerud, and his playing remains true to the Fykerud tradition, although the influence of Leiv Sandsdalen's vigorous and distinctive playing is evident."

"Egil [Haraldson] picked up his fiddle, 'Hugaros', to play a cheerful springar, and after that the tunes just kept coming. With 'Hugaros' gradually warming to the touch of her master, she willingly gave voice to his temperament. Egil is a staunch fellow, and vigour is the foremost hallmark of his playing. Like his father, Egil is a wild, bold, youthful player, but capable of great subtlety and gentleness when called for."

"Much the same can be said of his [Harald's] playing as of Egil's. Harald, too, is a strong player with great spirit and assured bowing. There is definitely a Manheim style, but they both have a personal touch."

Both their father Harald and big brother Egil were frequent championship contestants, winning several first prizes in the national championships: Harald in 1919 and 1921, and the both of them in 1931. They both participated in the first traditional music broadcasts in the early 1930s, supervised by Eivind Groven. There can be no doubt that Gudmund and Magne Manheim are part of a rich musical tradition.

It was said of Harald that "one would be hard put to find a more easy-going and entertaining fellow. It seems

he never runs out of jokes, stories and impersonations. He can tell stories for hours on end. Talkative and funny, he makes people laugh and laughs heartily himself." The description will probably sound familiar to anyone who knew Gudmund and Magne as well.

Gudmund showed great promise as a fiddler from an early age. The newspaper story from 1935 says of Gudmund, then 17 years old: "His playing is altogether different from his brother and father, quiet and calm. He uses a large bow, but that's a good way to start. He knows the tunes, learns quickly and has a tremendous enthusiasm. It is essential that he receive unbiased and constructive criticism at the championships, and that he spend his time well honing his craft during these years when he is at his most impressionable. If he does, I believe he could well become the best of the Manheims." Following his brother Egil's death in 1941, Gudmund took over the farm at Manheim and became occupied with farming and forest work, and with his family. In the early 1960s, when maintaining a mountain farm like Manheim became difficult, he moved with his family to Sanden by the Seljord lake, where he ran a camping site in the summer while managing the Manheim forest in winter. But he remained a crucial part of the traditional music scene in Telemark, and was probably the strongest exponent of the staunch playing style the Manheims were known for. He was an active participant in fiddlers' societies at both Seljord and Bø. Quite a few fiddlers came by to play with him and learn from him, among them Jens Amundsen, Bjarne Herrefoss, Alf Tveit and Hallvard Bjørgum. In addition, he frequently played at dances. In his later years, he made a comeback on the championship circuit, winning the D class at the National champion-

FOTOGRAF UKJENT, UTI ANT AV FAMILIEN

Magne Manheim
spor 01

SLÅTTEOMTALE

01. Månekåsen, springar

Magne: «Dei dansa nå med ein litt anna rytmisk inndeling i Vest-Telemark enn i Aust-Telemark. Då skå eg spela ein springar frå Seljord, som eg veit var mykje bruka der til dans». Sveinung Knutson Månekåsi (1799–1886) var ein spelmann frå Seljord. Månekåsi ligg på Manheimsida av Seljordsvatnet. Der var det mykje samkomer før i tida, og det heitest at dei tydeleg kunne sjå kor golvet i stoga var nedslite etter all dansinga. Etter Sveinung har me springaren Månekåsen som Harald Manheim lærde vidare til sønne sine (frå boka «Jørgen Tjønnsstaul» av Knut Buen). Slåtten blir i Manheim-slekti òg kalla *Gunleik Sanden*, etter ein kar som budde på Sanden, plass under Manheim, og som var glad i å danse denne slåtten. (NRK 1958)

Gudmund Manheim
spor 02–09

02. Lårdalsbryggja, springar

Ein gong Myllarguten kom med båten til Lårdal, var mykje folk samla på brygga. Mange ville danse og Myllaren spela denne slåtten som såleis fekk namnet *Lårdalsbryggja*. Det finst fleire variantar med ulike namn av slåtten. (H.B. 1985)

03. Prestegangaren

Livius Smitt var presteson og nær ven med Lars Fykerud. Han var oppvaksen med slåttespel og spela sjølv. Denne slåtten spela han ofte og såleis blei han heitande *Prestegangaren*. (H.B. 1985)

04. Guro Lomodden, springar

Guro dreiv gjestgiveri i Seljord. Ho var glad i å danse og lika godt denne slåtten. Jørgen Tjønnsstaul fortel: «Guro va' fæl te danse. Men så braut ho av eine foten og då blei det minder med dansen. Etter ho va' daud, såg folk ho dansa på greffi si, og den avbrotne foten slong laust ette' ho.» (H.B. 1985)

HARDANGER FIDDLE, MANHEIM STYLE

The art of the great fiddlers is founded on nature, culture and the numerous sounds and timbres of their environments. Manheim is located on the sunny side of the Seljord valley, against the backdrop of staunch Lifjell. The farm's high position provides a magnificent view of Skorve with the Kivle valley, Seljordshei, Gagnås and Brokefjell, a reminder of a cultural and musical heritage that includes the legends of the Kivle Maidens and Guro Heddeli. The front door at Manheim opens onto motives from paintings, poems, narratives, songs and Hardanger fiddle tunes. The hills are steep around Manheim, giving the impression that the meadows have sat up to listen to the music and watch the dancing as local settlers such as Rugg Rugtveit, Stabbe Strond and Grimar To gather in Sjeng Manheim's yard.

The interest in music and dance runs through the Manheim family. Their grandfather Egil and father Harald were both renowned fiddlers, so Gudmund and Magne are bearers of a proud tradition. Throughout the 18th and 19th centuries, the road went straight through Manheim's meadows, and thus many travelling craftsmen, folklore collectors and fiddlers have visited the farm over the years. Visiting fiddlers have included Myllarguten, Håvard Gibøen, Øystein Langedrag, Leiv Sandsdalen and numerous fiddlers from Bø and Sauherad. Gudmund and Magne grew up with this rich heritage, and have continued to develop it in the company of other fiddlers. The Manheim tradition of music and dance lives on to this day.

/Sigurd Telnes, local historian

THE MANHEIM STYLE

Gudmund (1918–1991) and Magne Manheim (1928–1997) were born into a family of 12 children on the farm Manheim in Seljord, an environment steeped in traditional music. Their grandfather Egil Eivindson Manheim and father Harald Egilson Manheim (1879–1936) were famous fiddlers, as was their older brother Egil (1904–1941). Several of their siblings took up playing or dancing. Their neighbour, singer Høye Strond, relates how Harald would sit on the mountain peak between Manheim and Strond to play his “incredibly beautiful tunes”, and how Torkjell Haugerud, living on the other side of the Seljord lake, would sit listening to Harald's music whenever the wind carried it his way. “A wonderful experience”, said Haugerud. Many fiddlers would visit Manheim as Gudmund and Magne grew up, Torkjell Haugerud and Gunnulf Borgen among them.

The following account draws upon two newspaper stories: Harald Manheim by Einar Tuftte (Morgenposten, date unknown) and Manheim-spelemennene by Ånund Gøytil (Varden, June 15, 1935).

“Leiv Sandsdalen was an excellent carpenter. While working at Manheim, he played for Egil [Eivindson] and taught him several tunes. Egil, in turn, passed them on to his sons.”

[Harald:] *“My father's fiddle, which was also used by my brothers, was a valuable Helland fiddle from 1860, a sister instrument to Leiv Sandsdalen's legendary fiddle 'Kjempa'.”* – *“The very instrument that he climbed through the storehouse window to get hold of when he was ten years old, is the one he plays to this day.”*

“Harald has played with many a local fiddler. Eirik Øverland, now about 80 years old, was an excellent

20. **Gygestolen, springar av Halvor Borgen**

Også lært av Gunnulf Borgen. Namnet skal vera etter ein fjellformasjon mot Svenseid, som ein ser frå Bø. (NRK 1958)

21. **Nordanfjells, gangar**

m/annonsering. Magne lærde denne av Gunnulf Borgen, som òg kalla han Domedagsslåtten. (NRK 1960)

22. **Sandsdalsvrita, springar etter Leiv Sandsdalen**

Magne: «Ein av dei store slåttane etter Leiv Sandsdalen er Sandsdalsvrita, som eg spelar nå.» (NRK 1961)

23. **Kivlemøyane frå Seljord, i form etter Torkjell Haugerud**

Segni seier at i gamal tid stod ei kyrkje i den tronge Kivledalen i Seljord. Ein søndag i messetidi høyrde kyrkjelyden så ven musikk utanfrå og gjekk ut av kyrkja for å høyre. Det var tri systre, Kivlemøyane, som spela på prillarhorn med dei gjætte geitan'. Presten ba folket gå inn att i kyrkja, men dei blei standands. Då ropa presten fleire gonger til Kivlemøyane at dei skulle slutte å spela – men då det ikkje nytta, mana han Kivlemøyane i stein! Slåtten er i 3 delar: gangar, springar, og ein etterslått – «Forsteiningj». Slåtten er i gamal tradisjon frå Seljord. EP-innspeiling RCA i samarbeid med NRK.

Om opptaka og slåttane: Me har på denne plata konsentrert oss om Manheims- og Seljordstradisjonen.

Då det bare finst få kappleiksopptak med Gudmund i NRK, nyttar me òg opptak Hallvard Bjørgum gjorde med han i 1985, (H.B. 1985), i stogo på Sanden. Det er all grunn til å tru at slåttane hans er i form etter far og bror hans. Takk til Alf Tveit for bakgrunnsstoff om slåttane Gudmund spelar.

Alle opptaka av Magne er NRK-opptak gjort av Rolf Myklebust. Magne annonsera mange av dei sjølv i ulike radioprogram, og me siterar dette i slátteomtalane, og eit par annonsering får de òg høyre.

Om felene: Gudmund spelar på ei Steintjøndals-fele frå 1958. Magne spelar på ei Helland-fele frå 1925 og ei Gunnar M.A. Røstad-fele frå 1919, kalla «Brita» – ei fele han arva etter svigerfar Henrik Gjellesvik.

05. **Vårlengt, gangar**

Gangar laga av Lars Fykerud (1860–1902), som Harald Manheim lærde av og var mykje i lag med. Spelmann og storbonde Halvor Borgen d.e. (1855–1907), gav slåttan namn i eit spelemannslag på Grand Hotell i Skien. (H.B. 1985)

06. **Igletveiten, Myllarspringar**

Igletveit er grannegarden til Manheim og slåtten har namn etter spelmannen Olav Igletveit herifrå. Slåttesoga fortel at Olav lærde slåtten av Håvard Gibøen på Møsstrond. Langt komen på heimveg hadde han gløymt eit tak i slåtten, og laut heilt attende til Gibøen for å hugse det. I Seljord er slåtten rekna som ein slått etter Leiv Sandsdalen. (H.B. 1985)

07. **Guro Heddeli, gangar**

NRK-opptak frå Landskappleiken i Førde 1979, der Gudmund vann D-klasse. Gangar i Lurås/Gibøen-tradisjon. Dette er eit noko nyare namn på ein gamal slått som har vandra mellom Telemark og Vestlandet. Guro Heddeli var namnet på storgardsjenta frå Grunningsdalen i Seljord, som Jørund Telnes har gjort levande gjennom dikterverka sine.

08. **Rjukanfossen, springar**

NRK-opptak frå Folkemusikkdagane i Porsgrunn 1979. Springar etter Knut Dahle (1834–1921). Etter å ha vore på Åmyrmarken og høyrd Myllaren, kvilde han ved Rjukanfossen på heimvegen. Der drøymde han denne slåtten, som har blitt ein av dei store kappleikslåttane i Telemark.

09. **Hildalen, gangar**

NRK-opptak frå Folkemusikkdagane i Porsgrunn 1979. Namnet er etter spelmannen Olav Hildal (1755–1826) frå Odda, og er ein mykje bruka kappleikslått. Dette er ein svært gamal telemarksslått som Myllarguten tok med seg til vestlandet. Gudmund spelar han i Myllar/Flatland-tradisjon.

Magne Manheim
spor 10–23

10. Gangar etter Leiv Sandsdalen

m/annonsering. Kjend som Sandsalsgangaren. (NRK 1959)

11. Jondalen, Myllarspringar etter Harald Manheim

Magne: «Denne formi eg spelar nå høver vel ikkje så godt til dans. Denne slåtten med sin meir lyriske karakter, er meir det eg vil kalle ein lydarslått.» (NRK 1958)

12. Kari Midtigard på Tinn, springar etter Harald Manheim

Dette er nok ei litt anna form enn folk er vant til å høyre i dag. Kari Varen, f. 1772, frå Åmotsdal var i teneste på Midtigard Lurås i Tinn. Ho kunne «uhorveleg mykje viser og gamalt av segn og soge. Ho gjekk under namnet Fugge-Kari. Ho gjekk på legd etter at ho vart gamal. Det er fortald at ho fór omkring i lag med ei dei kalla Språke-Hæge» (frå «Som gofa spølå» av Knut Buen). «Kjenner du Kari Midtigard på Tinn, bankar du på så sleppe ho deg inn», seier slåttestevet. (NRK 1959)

13. Langedragen II, gangar etter Leiv Sandsdalen

Magne: «Leiv Sandsdalen som var fødd 1825 og døydde 1896, var son til den namngjetne spelemannen Øystein Langedrag i Seljord, som òg var ein av læremeistrane til Myllarguten. Leiv Sandsdalen hadde givnad i mange leider; han var snikkar, treskjerar, felemakar og spelemann. Attåt dette dreiv han òg eit gardsbruk i Seljord. Felespelet lærde han av far sin, og av Jon Kvammen i Åmotsdal. Han mognast noko seint som spelemann, så det var ikkje før i 50–60-årsalderen han nådde høgdi i sin spelemannskunst. Men då hadde han òg vunne fram til ein sermerkt personleg stil og spelemåte. Leiv Sandsdalen sette seg fyre å halde dei gamle slåttane ubrigda i stil og innhald, slik han hadde lært dei av far sin og Jon Kvammen. Då han var uti 50-åri reiste han mykje på spelferder rundt i landet. På Voss såleis råka han Ola Mosafinn, og dei bytte slåttar.» (NRK 1961)

14. Tjugedalarslåtten, springar i form etter Harald Manheim

I fylgje slåttestevet kom Tarjei Myllar til Nordbo ein gong. Der var festleg lag og dei ville ha han til å spela og baud 5 dalar, men han var sta. Så la dei 20 dalar, og då spela Myllaren ein slått – og «*tjuge dalar au, det blei den heile sum*». EP-innspeiling RCA i samarbeid med NRK.

15. Normannklubben, gangar etter Leiv Sandsdalen

m/annonsering. I fylgje Hallvard Bjørgum den same slåtten dei kallar *Soteroen* i Setesdal. Det namnet er etter Olav Råmundsson Soterud (1782–1828) frå ytre Seljord, nå øvre Bø (frå boka «Torkjell Haugerud» av Asbjørn Storesund). (NRK 1961)

16. Gro Fossekåsi, springar etter Harald Manheim

Magne: «Og så skå eg spela ein springar frå Seljord, i form etter far min, og her hev slåtten namnet *Gro Fossekåsi*.» (NRK 1961)

17. Førnesbrunen, gangar i form etter Knut Dale

Truleg lært av Torkjell Haugerud. Slåtten er av dei eldste, knytt til segna om hesten Førnesbrunen som under Svartedauden (1349–50) drog dei døde over fjellet Falkeriset til kyrkjegarden. På siste ferdi mista hesten eine trugen og omkom i snofonni. EP-innspeiling RCA i samarbeid med NRK.

18. Lars Målar, springar

Truleg i form etter Torkjell Haugerud, som kan ha lært denne etter spelemannen Lars Lofthus, som skal ha vore den fyrste Haugerud lærte av. Lars blei kalla Målar fordi han måla hus for folk. Han skal ha lært slåtten av Aslak Gotuholt frå Kvitseid. Slåtten er så sprekt at Lars må ha vore ein god dansespelemann og kan hende glad dansar? (NRK 1961)

19. Duft, gangar

Magne gjekk i spellære hjå Gunnulf Borgen (Borgja), og lærde denne av han. Slåtten er laga av Lars Fykerud. Halvor Borgen sette namn på slåtten etter hesten sin: «Han er fin som Duft, og Duft skå'n heite» (frå «Lars Fykerud» av Halvor Braaten). (NRK 1961)